

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 316.46

ТРАНСФОРМАЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ЛІДЕРСТВО ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ

Діброва А.О.

Запорізький національний університет

Аналізуються уявлення про лідерство в період з ХХ – до початку ХХІ ст. Значна увага приділяється поетапному розгляду модифікацій у поглядах на роль та місце лідера в суспільстві. У публікації наголошується, що поняття лідерства багатогранне та багато в чому залежить від сфери застосування. Застосовані автором такі методи дослідження, як аналіз, порівняння та узагальнення, дали можливість одержати наступні висновки. Видозміна уявлень про лідерство відбувалася під впливом соціокультурних та глобалізаційних процесів. Сучасний лідер – широке поняття, що містить не лише необхідні особистісні характеристики індивіда, але і напрямки його діяльності, і вміння відповідати на виклики сьогодення.

Ключові слова: лідерство, політика, суспільство, індивід, керівник.

Постановка проблеми. Тема лідерства завжди актуальна серед мислителів. З давніх часів і до сьогодення перед науковцями багатьох спрямувань поставала проблема визначення сутності та характеристик лідерства.

Історично початковим етапом пізнання політичного лідерства були релігійні та міфологічні розуміння його природи, потім лідером у суспільстві вважались ті особи, що мали певний набір якостей, а згодом відбулося зародження та галузевий розподіл наукових осередків, що дозволило вивчати характеристики та прояви лідерства в контексті різних наук, виділяючи ціннісні орієнтири лідерства в межах потреб суспільства.

Першим етапом ґрунтовного дослідження лідерства став період з початку ХХ ст., бо саме в цей час політична наука виокремлюється у незалежну сферу знань, а також зароджуються політологічні академічні та наукові осередки, де вивчаються проблеми лідерства.

Наступним етапом вивчення політичного лідерства, особливо в країнах Заходу, стає період після Другої світової війни, тоді стрімко удосконалюється політична наука, з'являється внутрішньогалузевий її розподіл, що дозволило вивчати різні характеристики та прояви лідерства в контексті різних наук, виділяються ціннісні орієнтири лідерства та потреби суспільства.

Останній, третій етап – це сучасний період вивчення політичного лідерства (з кінця ХХ ст. до сьогодення). Він характеризується великим різноманіттям вчень та концепцій лідерства, значною їх диференціацією, враховуючи всю складність та багатогранність цього поняття.

Очевидно, що не існує однозначного трактування поняття лідерства, яке б охопило всі його грані. З огляду на це необхідно розглядати лідерство крізь призму різних, а деколи і протилежних поглядів. Намагаючись розкрити це питання якомога ширше, звернемося до праць видатних політологів, соціологів, психологів та інших наукових діячів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема політичного лідерства привертає значну увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників з огляду на її актуальність. Оскільки наукове

знання стало професійним та найбільшою мірою отримало свій галузевий розвиток починаючи з ХХ століття, то слушним на нашу думку є виокремлення для аналізу саме наукового доробку періоду ХХ – початку ХХІ ст.

Серед фахівців, значної уваги заслуговують напрацювання М. Вебера, Г. Москі, В. Паретто, Ч. Мерріам, А. Грамші, К. Поппера, Дж. Моугтона, Р. Блейк, Р. Міллса, У. Бека.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість робіт присвячених політичному лідерству, недостатньо систематизованих досліджень, що детально вивчають еволюцію уявлень про лідерство.

Мета статті. Метою даної публікації є узагальнюючий аналіз процесу трансформації уявлень про лідерство в ХХ – на початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Багато сучасних досліджень спираються на висунуту німецький соціолог М. Вебером трирівневу концепцію лідерства.

В основу класифікації було покладено авторитет осіб, що здійснюють владу.

М. Вебер розрізняв:

- 1) традиційне лідерство, засноване на вірі у святість традицій;
- 2) раціонально-легальне, або бюрократичне лідерство, засноване на вірі в законність існуючого порядку;
- 3) харизматичне лідерство, засноване на вірі в надприродні здатності лідера.

За Вебером є три основних види внутрішніх виправдань, тобто підстав легітимності:

По-перше, «традиційне» панування, як його здійснювали патріарх і патримоніальний князь старого типу.

Далі, авторитет незвичайного особистого дару (харизми), повна особиста відданість і особиста довіра, викликана наявністю якостей вождя в людини.

Нарешті, панування завдяки «легальності», в силу віри в обов'язковість легального встановлення і ділової «компетентності», обґрунтованої раціонально створеними правилами [3, с. 646-647].

Основою теорії виступає харизматичний лідер, що обирається прямим голосуванням народу. Він

несе особисту відповідальність за свої дії та знаходиться поза будь-яким з класів та станів суспільства. М. Вебер вважав, що авторитет такого лідера базується на його духовній силі (харизмі).

Такий лідер не повинен мати за основу професійні знання, а застосовувати лише свої внутрішні переконання задля вирішення нагальних проблем держави. За умов даного типу лідерства в період між виборами народ лише пасивно споглядає події політичного життя, адже харизматичний лідер потребує повного підкорення своїй волі [3].

Схожу думку описано в теорії еліт італійського соціолога Г. Моска та у роботах його послідовника – італійського політолога та соціолога В. Парето. Хоча виділяється основна роль не стільки конкретного лідера, а скоріше еліти загалом.

Г. Моска розділяє суспільство на клас-правителів і клас тих, ким управляють. Він пише: «Перший завжди менш чисельний, виконує всі політичні функції, монополізує владу і насолоджується тими привілеями, що дає влада, в той час як другий, більш багаточисельний клас, управляється і контролюється першим у формі, яка у цей час більш-менш законна, принаймні, зовнішньо» [9, с. 187].

Г. Моска визначає лідера як головного представника правлячої еліти наділеного певними якостями та вихованням. Він зазначає: «з точки зору наукового дослідження, реальна вищість поняття правлячого або політичного класу міститься у тому, що мінлива структура правлячих класів має переважне значення у визначенні політичного типу, а також рівня цивілізації різних народів» [9, с. 188]. «Влада усякої меншості непереборна для будь-якого представника більшості, що протистоять тотальності організованої меншості» [9, с. 189].

В. Парето розподіляє правителів залежно від їх стилю та методів керування. Він припускав, що еліта – це сукупність індивідів, які здобули грандіозні результати у певній галузі, класифікував її як правлячу і не правлячу еліту. Вважав, що деякі члени еліти, які займається управлінням – «правляча еліта», а всі останні – працюють в художній або науковій сферах («скеровуюча еліта»).

Він зазначав, що існують такі основні риси еліти: відокремленість від всього суспільства, необхідність спільного соціального походження та досвіду, єдність при захисті власних інтересів; еліта має пріоритет над масами, що виражається у виняткових психологічних рисах таких, як енергійність, хоробрість, порядність.

В. Парето розподіляв еліти на два типи, що спів ставні із стилем і методами керування – «леви» і «лисиці». Враховуючи, що політична стабільність можлива лише за умови переважання еліти «левів», проте, така система з часом характеризується застоєм в суспільних процесах, а переважання еліти «лисиць» забезпечує динамізм у розвитку суспільства [6, с. 35].

Ідеї М. Вебера та В. Парето узагальнюють представники чиказької школи політичної соціології, зокрема, Ч. Мерріам, що розкриває сутність лідерства через аналіз лідерських якостей конкретних політиків, а також соціальних умов, в яких діють політики.

Політичне лідерство розглядається як форма соціальної взаємодії, що пов'язана з реалізацією індивідуальних потреб і здібностей, а також з

процесами підтримки цілісності політичної спільноти [8].

Італійський політик та філософ А. Грамші визначає гегемонію як культурне лідерство правлячого класу, що здійснюється за допомогою таких інститутів громадянського суспільства, як партії, освітні установи та ЗМІ.

У відповідності до його поглядів органічним інтелектуалом (лідером) може стати будь-який член суспільства, що бере участь у політичній боротьбі з метою задоволення потреб свого класу. А основну роль інтелігенції він вбачає в донесенні досягнень культури до мас.

У той же час він відзначає, що гегемонія не складається стихійно і автоматично. У будь-якому процесі виховання, організації потрібні вихователі та організатори. Цю роль виконує інтелігенція – найбільш свідомою частиною класу, а з певного історичного моменту – політична партія. Саме вона перша усвідомлює завдання класу та його інтереси [4, с. 16].

Філософ та соціолог К. Поппер розробив концепцію соціальної інженерії та у відповідності з нею виділив типи лідерів.

Соціальна інженерія – діяльність з проектування, конструювання, створення і зміни організаційних структур і соціальних інститутів. За допомогою соціальних технологій та соціальної інженерії, методом поступових реформ і демократичного впливу на економіку можна досягти кращого світу [5].

К. Поппер пропонує кредо соціального інженера, основні положення якого можна інтерпретувати наступним чином: краще працювати над викорінювання конкретних зол, ніж над здійсненням абстрактних благ [7, с. 11].

Сучасні дослідники Дж. Моутон і Р. Блейк розробили моделі лідерської поведінки – «управлінська решітка».

Управлінська решітка – це певна теоретична матриця, яка визначає методи управління, що використовують керівники задля врегулювання взаємодій всередині корпоративної групи. Це дає змогу підібрати найбільш ефективні прийоми і методи управлінського впливу, що сприяє ефективній діяльності організації.

Для більшості організацій, за Дж. Моутон і Р. Блейком, найуспішнішим буде використання командного стилю управління. Авторами мається на увазі необхідність згуртування всіх працівників, залучення їх до процесу прийняття основних рішень, які спрямовані на досягнення мети, що постає перед організацією [10].

Елітарна теорія американського соціолога і публіциста Р. Мілса присвячена окресленню взаємозалежності особистості лідера та суспільства, дослідженню сутності та природи еліти через ряд особливостей: психологію особистості, інтереси та згаджену діяльність представників еліти. У роботі «The power elite» він окреслює, що еліта, «основна рушійна сила розвитку країни зосереджена в економічних, політичних та воєнних інститутах» [1].

Німецький соціолог, політичний філософ У. Бек питання політичного лідерства бачить у глобалізаційному вимірі. Завдання політики в сучасному світі полягає в тому, щоб «заснувати і випробувати транснаціональні форуми та форми

регульованого, тобто визнаного ненасильницького вирішення конфліктів між взаємовиключними і часто взаємно ворожими національними і космополітичними рухами» [2, с. 380].

Висновки і пропозиції. Отже, у ХХ ст. поняття лідерства почало розглядатися крізь різницю здібностей, вольових рис та якостей, а також ціннісних орієнтацій лідерів, з огляду на такі тенденції поняття лідерства починає розглядатися дослідниками різних галузей наук, та диференціюватися залежно від сфер діяльності лідерів.

Розглядаючи сьогодні, необхідно звернути увагу на те, що політичний лідер у кожній державі розглядається по своєму, в залежності від конкретних суспільних умов він повинен мати зовсім різні здібності, якості та функції, однак всі дослідники сходяться на тому, що сучасний політичний лідер має бути сильною особистістю,

проникливим та вміти розраховувати свої дії, та одночасно бути непохитним у відстоюванні державних інтересів та дбати про свій народ.

Таким чином, провівши філософсько-політологічне дослідження трансформації уявлень про лідерство ХХ – початку ХХІ століття, ми дійшли висновку, що за цей період відбувалася значна трансформація поглядів на лідерство та роль політичного лідера у суспільстві.

Проаналізувавши складний процес трансформації уявлень про лідерство в період з ХХ – до початку ХХІ століття можемо констатувати, що спочатку лідер сприймався як людина з певним набором особистісних якостей та рис, що були запорукою його лідерства, але згодом лідер вже постає як індивід, що діє певним чином, що до сучасного лідера, то він має відповідати потребам суспільства.

Список літератури:

1. The Power Elite (New Edition) by Charles Wright Mills [Electronic resource] // Third world traveler. – Mode of access: http://www.thirdworldtraveler.com/Book_Excerpts/PowerElite.html – Date of access: 31.01.2016. – The name of a title screen.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / Ульрих Бек; пер с нем. В. Сидельника, Н. Федоровой; послеслов. А. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
3. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер; сост., ред. Ю. Н. Давыдова; [пер. с нем. М. И. Левина, А. Ф. Филиппов, П. П. Гайденок]. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с. – (Социологич. мысль Запада).
4. Грамши А. Тюремные тетради в 3 ч. Ч. 1. / А. Грамши; пер. с ит. Г. П. Смирнова, В. А. Дмитренко, П. А. Козлова и др.; [под ред. М. Н. Грецкого, Л. А. Никитич]. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
5. Инженерия социальная [Электронный ресурс] // Платонанет. Словари. Новая философская энциклопедия – Режим доступа: http://platonanet.org.ua/board/novaja_filosofskaja_ehnciklopedija/inzhenerija_socialnaja/3-1-0-1714 – Дата доступа: 19.06.2016. – Название с титул. экрана.
6. Корнієнко В. О. Ефективність політичного лідера: критерії та механізми реалізації в сучасній Україні / В. О. Корнієнко, І. Д. Похило. – Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2009. – 140 с.
7. Лидерство и управление командой: учебное пособие / сост. Фадеева В. Н.; Томский политехнический университет. – Томск: Томский политехнический университет, 2014. – 188 с.
8. Мерриам Ч. Четыре американских партийных лидера [перевод с английского, предисловие и комментарии Т. Н. Самсоновой, Л. Е. Филипповой] / Ч. Э. Мерриам // Вестник Московского университета: Сер.18: Социология и политология. – 07/2003. – № 3. – С. 139-160.
9. Моска Г. Правящий класс / Г. Моска // Социс. – 1994. – № 10. – С. 187-197.
10. Скібіцька Л. І. Лідерство та стиль роботи менеджера: навчальний посібник / Л. І. Скібіцька. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 192 с.

Диброва А.О.

Запорожский национальный университет

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ЛИДЕРСТВЕ ХХ – НАЧАЛО ХХІ ВЕКА

Аннотация

Анализируются представления о лидерстве в период с ХХ – до начала ХХІ века. Значительное внимание уделяется поэтапному рассмотрению модификаций во взглядах на роль и место лидера в обществе. В публикации отмечается, что понятие лидерства многогранное и во многом зависит от сферы применения. Автор использовал такие методы исследования, как анализ, сравнение и обобщение, которые дали возможность получить следующие выводы. Видоизменение представлений о лидерстве происходило под влиянием социокультурных и глобализационных процессов. Современный лидер – широкое понятие, которое включает не только необходимые личностные характеристики индивида, но и направления его деятельности, и умение отвечать на вызовы современности.

Ключевые слова: лидерство, политика, общество, индивид, руководитель.

Dibrova A.O.

Zaporizhzhya National University

TRANSFORMATION OF LEADERSHIP IDEAS XX – BEGINNING OF XXI CENTURY

Summary

The ideas of leadership between XX – the beginning of XXI century were analyzed. Much attention is given to progressive consideration of modifications in views on the role and position of a leader in society. It was noted in publication that the concept of leadership is multifaceted and largely depends on the using area. Author used research methods such as analysis, comparative method and generalization that made it possible to obtain the following conclusions. Modification of leadership ideas occurred under the influence of sociocultural and globalization processes. The modern leader – is a broad concept that includes not only the necessary personal characteristics of the individual, but also directions of his activities, and the ability to respond to today's challenges.

Keywords: leadership, politics, society, individual, head.